Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis 5-*2008, 207-213*

УДК 27-36: 929 Сава, свети

Ирена Арсић
Филозофски факултет, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш - Србија

ЛИК СВЕТОГ САВЕ У ДВЕМА ДУБРОВАЧКИМ КОМЕДИЈАМА ИЗ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Апстракт: *У трагању за ликом и личношћу највећег свеца српског православља у дубровачкој културној историји донекле је запостављен XIX век.*

Док су раније времена Св. Саву и помене о њему везивала за подручје под српским земљама, лик свеца се у овом добу, у литератури и уопште културном наслеђу, јавља у самом Дубровнику, као део укорењене свести о његовом саучествовању у духовном, религиозном животу православног, али и католичког света.

У двема комедијама, сачуваним само у рукопису, Св. Сава је, заједно са Св. Влахом, а уз одлучујућу подршку Бога, темељни бранитељ нових времена, чији су критичари оличени у представнику папског Рима - Св. Петру.

Кључне речи: *Св. Сава, Св. Петар, Св. Влахо, Дубровник, комедија, сатира*

У вредном трагању за ликом и личношћу највећег свеца српског православља у дубровачкој културној историји приметно је занемариван XIX век. Стога није ни уочено да, док су ранија времена Св. Саву и помене о њему везивала за подручје под српским земљама, лик свеца се у овом добу, у литератури и уопште културном наслеђу, јавља у самом Дубровнику, као део укорењене свести о његовом саучествовању у духовном, религиозном животу православног, али и католичког света.

Сликовити приказ овога је графика са самог краја века, из 1900. године, под називом "Српска дубровачка омладина дум Ивану Стојановићу", великог дубровачког сликара Марка Мурата, која над Дубровником, у облацима, на месту предвиђеном за небеске заштитнике, приказује заједно дубровачког парца Светог Влаху и светитеља српског Светог Саву.

Да је личност и лик Светог Саве био присутан у свести Дубровчана у XIX веку указују и друге чињенице. Тома Ивановић је у свом делу *Правовјерство старијех младијем Дубровчаном на изглед*, које је штампано у Дубровнику 1808. године, уз животописе Св. Влаха и Св. Трифуна, саставио и житије Св. Саве, Антун Фабрис, уредник листа "Дубровник", у више наврата је био у прилици да на страницама овог гласила пише о Св. Сави као српском народном просветитељу "кога и католичка црква убраја међу свеце"[1].

У двема адеспотним комедијама, сачуваним у рукопису, Св. Сава је, заједно са Св. Влахом, а уз одлучујућу подршку Бога, темељни бранитељ нових времена, чији су критичари оличени у представнику папског Рима - Св. Петру.

1 Antun Fabris, *Intolerancija*, "Dubrovnik", 1899/5.

Подизање православног саборног храма у Дубровнику 1877. године, трећег по реду у веку који је тек био званично дозволио боравак православних у Граду, морало је, поред осталих, изазвати, а што је било карактеристично за Дубровник и тога доба[2], и шаљиво-сатиричну стиховану реакцију. Тако је и забележио савременик, пишући о настанку песме "У пригоди отворења влашке цркве": "Ова је сатира изашла мало дана након освештања православне цркве у Дубровнику, новембра год. 1877, и у много преписа била је поштом разаслата, колико православнијем, толико и католицима."[3]

Сачувани преписи доказују наведене речи савременика. Бројни су, наиме, преписи песме "У пригоди отворења влашке цркве", између осталог, и у оставштини Милана Решетара у Прагу.

Међутим, врло брзо следио је прави дубровачки одговор на ову сатиру, у виду шаљиво-сатиричне игре под насловом *Комедија нова прид вратима од раја*[4]. Текст ове комедије се, такође, налази у Решетаревој оставштини, у рукопису под збирним насловом *Сатире дубровачке*, као и у другим преписима, на пример у Архиву СПЦ у Дубровнику. За проширенији одговор на постојећу критику нових времена, која су подразумевала и толерантнији став према православном становништву, можемо сматрати *Трећу нову комедију прид вратима од раја*, чији се један од преписа такође налази у Решетаревој збирци рукописних дубровачких сатира[5].

Ради подсећања, требало би рећи да је и позориште у Дубровнику у другој половини XIX века следило европско позориште, које се прилагођава потребама и укусима публике и представља место за забављање грађанства.

Наиме, овај век променио је обичај постављања представа у Дубровнику само у време поклада: италијанске трупе долазиле су у Град често на читаву сезону, играјући пред Дубровчанима чак по четрдесет драма, али чешће комичних опера и оперета. И аматерске дружине Дубровчана често су наступале у комадима са темама из домаће историје, као и делима чији су аутори били савременици - суграђани (Иван Аугуст Казначић написао је оперету[6], а познато је да су извођена и два драмска дела Луке Стулија). Биле су честе и музичке академије.

Комедије су такође релативно брзо асимиловале актуелне политичке и социјалне проблеме, па отуда у овим делима има трагова збивања из савременог живота и "дневне политике"[7].

---

2 О томе, од новијих истраживањима, требало би поменути: Stanislava Stojan, *Berneskna poezija u Dubrovniku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, "Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku", XXXI (1993), 133-148.

3 Архив Српске православне цркве у Дубровнику

4 "Пређашња сатира дала је повод овој", објашњење је испред текста *Комедије нове прид вратима од раја* (Архив СПЦ у Дубровнику).

5 Текст *Нове шене у Олимпу*, која тематски представља јединство са двема шаљиво-сатиричним играма, а налази се међу Решетаревим сатирама, нећемо овога пута разматрати пошто међу њеним ликовима нема светога Саве. Ипак би требало рећи да је знатно краћа, односно да се састоји се само из једне сцене, а да је предмет расправе Бога, св. Петра, св. Влаха и св. Цецилије нова власт у Дубровнику која занемарије музичке свечаности.

6 С. Стојан о Казначићевом делу *Funereli e danze* пише да је то кратка стихована фарса, без иједне праве драмске ситуације, с површно и овлаш оцртаним ликовима и с наивном лепршавошћу и једноставним дијалозима (Stanislava Stojan, *Ivan August Kaznačić*, Dubrovnik, 1993, 90-93).

7 Петар Марјановић, *О комедијама и народним комадима друге половине 19. века* у: *Комедије и*

Пошто је у пожару 1817. године изгорело старо позориште, смештено у дубровачком Орсану, представе су већ од 1823. извођене у Старом театру, кући Влађа Гоце, у Зузериној улици (претходни назив Између Влаха), која је и по томе и названа, док је од 1864. почео са радом Бундићев театар[8]. При прославама православних Срба у Дубровнику разноразне шаљиве игре извођене су у просторијама "Слоге", а касније и у адаптираној згради Старог театра, као и у Бондином театру, од стране аматерских група, чији су чланови припадали обема хришћанским конфесијама.

Међутим, без обзира на овако разгранат позоришни живот, нема вести да су наведене две комедије извођене. Вероватно су, ради свог донекле полемичког садржаја, само читане, као и многа рукописна дела сличног садржаја тога доба.

Док се за *Комедију нову* каже да је непосредно настала по подизању Благовештењске цркве, дакле или крајем 1877, или почетком 1878. године после текста *Треће нове комедије* стоји да је написана "свршетком августа мјесеца 1879-те". Такав хронолошки ред, сем ових података и одређења у наслову, доказује и једноставна анализа текста.

Комедија нова прид вратима од раја конципирана је у седам неједнаких сцена ("шена"): прва има 154 осмерца, друга 68, трећа 6, четврта 7, пета 10, шеста 2, а последња, седма, 56 стихова. Прва "шена" описује дијалог између Св. Петра и Бога. У другој сцени, њима се придружују Св. Влахо и Св. Сава, да би на крају Св. Петар остао сам. Кратка трећа сцена доноси одлуку Св. Петра, а за стих дужа, следећа сцена, приказује његов разговор на вратима пакла. Током 10 стихова пете сцене, Петар исказује своје даље намере, док у најкраћој, шестој, сусреће се са Сотоном. Седма сцена представља договор Петра са Сотоном.

Трећа нова комедија прид вратима од раја је развијенија од претходне, али је конципирана на исти начин: састоји се од седам "шена", такође неједнаке дужине. У првој, (19 стихова) Свети Петар је сам на сцени, чита новине и коментарише вести о гресима који су захватили Дубровник, а у другој (117) на вратима раја стиже Стијепо Скурла[9]. У трећој сцени (197 стихова) се, у тренутку сукоба Петра и Скурле, појављује Свети Сава, а у четвртој (163), у сличној ситуацији, Свети Влахо. У петој сцени (53 стихова) им се придружује и сам Бог, који успева да обезбеди Скурлин улазак у рај. Шеста сцена, од 32 осмерца, јесте монолог Св. Петра, а седма (30 стихова) описује његов дијалог са Луцифером.

Комедија нова је три пута краћа од *Треће нове комедије*. Њена главна радња везана је за љутњу Св. Петра због подизања цркве и уопште због толерисања православља у Граду. У *Трећој новој комедији* радња је развијенија - Св. Петар реагује на много више новина у Дубровнику, које су наведене као тачке у тексту објављеном у "Католичкој Далмацији". Међутим, међу 16 "пуната", већи део њих

народни комади 19. века, Српска књижевност, Драма, 12, Београд, 1987, 5-57.

8 Milan Rešetar, *Stari dubrovački teatar*, "Narodna starina", 2, Zagreb, 1923, 97-106.

9 Стјепа Скурла (1832-1877), дубровачки каноник и учитељ веронауке, писац је књиге *Mo}nik Stolne crkve dubrova~ke* (1868), али и монографије *Свети Влахо бискуп и мученик од Сеаста, дубровачки обранитељ* (1871), као и уредник четвртог годишта алманаха "Дубровник забавник Штионице дубровачке" (1876) и приређивача више теолошких издања. Уводећи га у ову комедију, аутор се држао правила из традиције дубровачке књижевности - да се сугрђани узимају за личности литерарних дела само после њихове смрти, која је, према наведеном датирању, непосредно претходила настанку *Треће нове комедије прид вратима од раја*. Стиче се утисак да је анонимни аутор на овај начин желео да Скурли, иначе, по тврђењу савременика, вредном и скромном љубитељу домаће књижевности, сачини својеврсни панегирик.

односи се на православне. Поред тога, уведен је и лик Стијепа Шкурле, који преузима улогу онога кога првог засипа бес Св. Петра.

Насупрот другим ликовима, у *Трећој новој комедији*, у односу на претходну, знатно је развијенија појава Светога Саве. Наиме, у *Комедији новој*, Св. Сава се, иако је присутан на сцени, у пратњи заштитника Града, Св. Влаха, иако Бог њему упућује срдачне поздраве, а Петар му љутито добацује грдње, оглашава само у полустиху, речима: "Бог је реко". У *Трећој новој комедији* Св. Сава је активан учесник у одбрани нових времена. Он се појављује у тренутку физичког сукоба Петра са Шкурлом да га опомене:

Santo padre скомунике
Ти знаш добро да прибави
Ко на попа руку стави.

Он брани Дубровник од напада, објашњавајући мудрост и вештину Св. Влаха:

А Влахо га сам исправи.
И знаш како? За главаре
Дављућ му свећ товаре
Док се грјешни пук развиди,
Пропаст своју док увиди,
Тер покаран молит стане
Да се Влахо на њ већ гане...

После мноштва негативности везаних за Град, Сава похваљује:

Ако ти су неприлике
Има других ки су од дике:
Радничко је Друштво дика
Славног нашег Дубровника
Свети Влахо њега штити
Чланове ће умножити.

Сава, такође, показује посебну сабраност и толерантност. Поводом расправе о савременом свештеству, које се критикује, Петар пита: "Да л' попови јесу твоји бољи него ови моји? " Сава разборито одговара: "Попови су tanto basta / Сви су Оче иста паста". И у другим приликама делује помирљиво, настоји да не разљути већ љутог Петра, сугеришући Скурли да тачке из новинског текста, које звуче полемично, прескочи: "За да фине псоват, клети", каже ох Скурли, "Спјевај пунат сад десети".

Кад, пак, други покушавају да објасне Петру да није у праву у погледу традиционално овештале негативне историјске улоге православних у Дубровнику, Св. Сава се оглашава потврдом, или захваљује на разумевању.

Баш ти фала, попе Ст'јепо
Конфусто си то прил'јепо.
(Влаху) Моје стадо јест гр'јешило
Али чисто није било
Баш ни твоје, о collega.

Обе комедије се завршавају заједничким одласком Бога, Св. Влаха и Св. Саве, уз слављење нових времена:

Доспјело је презирање,
И братичско клеветање,
Да брат брата љуби, штује,

Ово звоно проглашује.
Ова црква св'јету каже,
Да се братац с братом слаже,
Да је слога наша слава,
Кажемо ти ја и Сава.

Врхунац представља обраћање Влаха Богу речима:

И да слога тврђа буде,
(Допуштења сикур твога),
Ја ћу Саву града мога
Учинити, con procura,
За другога протетура[10].

Помирљиви тон, који поред Св. Саве и Св. Влаха коначно успостави учешће самог Бога који на Петрове нападе одговара очински благо и надмоћно подсмешљиво, преовлађујући је. То посебно потенцира подсећање да је "ура од обједа", односно одлазак, после свега, Бога на ручак, у обе комедије, док се, у позадини, оглашава хор анђела у славу божанске моћи.

Последње, пак, две сцене, и у једној и у другој комедији, мада посвећене планирању Петрове освете, због изразитијих комичних елемената, који нису ретки када се везују уз Сатану и ђавола уопште, као и слабих домета, којима тежи та освета, постављене су као мање важне. Наиме, Петар од Сатане тражи, као врхунску освету, сатиричну песму:

Хајде дакле и ти чини,
Један од њих да учини,
Шизматичним прот власима
Сатирицу у версима,
У ком тако нек с' избљује,
Да им фесту сву отрује,
И неслогу да посије,
Међу вјере оба двије.

Комедија нова прид вратима од раја завршава се сликом Сатане, који, силазећи у град, "брбори" почетне стихове песме "У пригоди отворења влашке цркве...": "Кити ми се, кити...", док се у другој комедији чак актери и не договоре чиме ће се осветити, него се то оставља као евентуална тема следећег сличног дела истог аутора[11].

Већ је примећено да је злоупотреба католичке цркве, нападана у историји позоришта у комадима са реформаторским или протестанским тенденцијама[12], чему можемо додати и ове комаде као покушај да се афирмише не само друга хришћанска конфесија у самим вековима строгокатоличког Дубровника, него и да се упути на толерантност која је долазила са новим временима. Мора се приметити да је аутор врло промишљено ушао у њихово састављање: приметну тежњу ка бурлескном и сатиричном, са примесама вулгарности и неукуса (који су, мора се то рећи, били уобичајени за шаљиво-сатиричне посланице тога доба), користио је, као значајне, предахе или растерећења, која су долазила после готово документаристичких, али

10 *Комедија нова прид вратима од раја*.

11 " Ако буде што враг прођето а Петар ставио in effetto, бићете авизани", пише на крају комедије аутор потписан са "Ведробрђанин".

12 Rajmon Lebeg, *Komično u duhovnom i svetskom pozorištu*, у: Dragan Klaić, *Pozorište i drame srednjeg veka*, Novi Sad, 1988, 345-368.

јетких и огорчених замерки на нова времена. Уз све то, уочљив је просветитељски циљ, чиме се дело приближава новим тенденцијама у тадашњој литератури[13], а којег је аутор оба дела надмоћно и у сваком стиху свестан[14].

Код формирања лика Св. Саве аутор је уздржанији и формалнији: недовољно га познаје и задржава се на општим местима, док је нешто слободнији и живописнији у нападима на Св. Саву од стране Св. Петра[15]. Међутим, очито је да је за састављача комедија најважније сврставање овог српског свеца уз заштитника старог Дубровника, његове државности и културне традиције[16], али и као бранитеља, уз моћне савезнике, Св. Влаха и Бога, као и католичког свештеника Стјепа Скурле, новонасталих дубровачких времена.

13 Zdenko Lešić, *Teorija drame kroz stoljeća*, I-II, Sarajevo, 1977, 1979.

14 Пошто је овако изричито и доследно изнео своје ставове, не би требало да буде спорно да се аутор обеју комедија може пронаћи међу тадашњим истакнутим интелектуалцима Дубровника, вероватно из круга Срба католика, који је сем овога сигурно имао и своје "литерарније" и признатије, свакако потписано дело. Он је био добар и вешт версификатор, познавалац старе дубровачке литературе и традиције као и дубровачког колоквијалног говора, значи староседелац, али и, вероватно, активни учесник у национално-политичким па и новинским надмудривањима карактеристичним за последње деценије 19. века.

15 Тако Петар, између осталих грдњи, помиње и Савин земаљски живот:

Док на земљи становао
Није друго хала знао
Нег' fraccare delle grasse
Хајдуковат, кидат носе...

16 Dunja Fališevac, *Sveto za profano: sveti Vlaho kao politički simbol u književnosti staroga Dubrovnika*, у: *Dubrovnik otvoreni i zatvoreni grad*, Zagreb, 2007, 133-156.

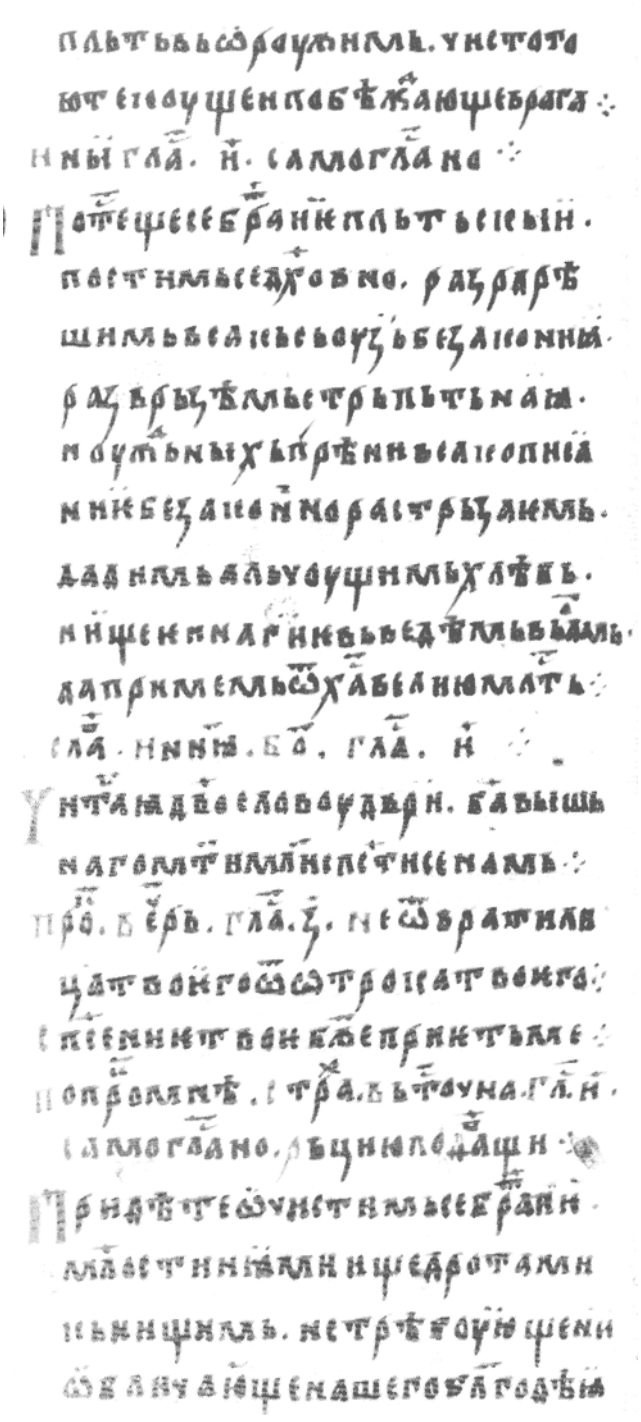
Irena Arsić

THE CHARACTER OF ST. SAVA IN TWO COMEDIES FROM LATE 19TH CENTURY DUBROVNIK

In search of the character and personality of the greatest Serbian Orthodox saint in the cultural history of Dubrovnik, 19th century has been somewhat neglected.

While in the earlier times St. Sava was mainly mentioned in the Serbian lands, in this period, his character is found in the literature and, more broadly, the cultural heritage of Dubrovnik itself, part of the rooted awareness on his importance for the spiritual and religious life of both Orthodox and Catholic worlds.

In two comedies preserved only as manuscripts, decisively helped by God, along with St. Vlachos, St. Sava is the true defender of the new age, and his critics are embodied in the representative of the papal Rome - St. Peter.

IV